دووانەی ناتەبای کورد بوون و ئێرانی بوون

کەیهان یووسفی

"

خولیای گەیشتن بە مافی یەکسان لە گەڵ داگیرکەر هیچ کات نایەتە دی. ئەمە قەیرانێکە کە بزووتنەوەی کوردستان بەگشتی و لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەتایبەتی نەیتوانیوە خۆی لێ دەرباز بکات. چونکە ئامانجی بزووتنەوەی دژەداگیرکاری مافی یەکسان نییە، بەڵکوو ڕزگارکردنی تاکی داگیرکراوی کوردە لە داگیرکاری. لە پرۆسەی داگیرکاریدا، کەسایەتیی تاکی کورد ئاڵۆز و لە خۆنامۆکراوە و دەبێت کار بۆ ڕزگارکردنی خۆی لە گشت بوارەکاندا بکات.

"

پوخته

خەبات لە کوردستان وەکوو خەباتی دژ بە داگیرکاری خۆی ناساندووە و پێناسە کردووە، بەڵام هەڵسوکەوتی ئەم بزووتنەوەیە ئێستاشی لەگەڵدا بێت لە هەڵسوکەوتی بزووتنەوەیەکی دژەداگیرکاریی ناچێت. کوردستان و داگیرکاری باسێکی نوێ لە نێو کۆمەڵگای کوردستاندا نییە، بەڵام بە شێوەی ئاکادیمیک و بە تایبەت لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، لەم ساڵانەی دواییدا بابەتێکی سەرەکی بۆ لێکۆڵینەوە بووە و بە باشی کاری لە سەر کراوە. داشکاندنی پرسی کوردستان تا ئاستی کێشەی حکوومەتە ناوەندییەکان، لە ڕاستیدا سڕینەوەی مەبەستی سەرەکیی پرسەکەیە. سەروەریی فارس، بە تەنیا خواستی ڕێژیمەکانی تاران نییە، بەڵکوو خاڵی هاوبەشی زۆرینەی فارسە و فارسەکان بە هیچ چەشنێک حازر بە هەڵوەشاندنەوە یان هاوبەشکردنی ئەوانیتر لەم سەروەریەدا نابن. داگیرکاری فارس بۆ بەردەوامبوونی سەروەریی خۆی، دەیهەوێت لە نێو دیسکۆرسی خۆیدا چالاکی بکەین. بۆ ئەوەی فریای بە گژداچوونەوەی پرۆسە بەردەوامەکەی داگیرکاریی ئەوان نەکەوین، هەوڵ دەدەن پەرە بە زەمینەکانی بەگژداچوونەوەی ناوماڵی کورد بدەن و بەم چەشنە ئێمە لە ئامانجی ڕزگاری دوور بخەنەوە. ناسیۆنالیزم یان کوردستانیبوون بنەما و ستراکتۆری یەکخستن و کۆکردنەوەی هێزی کۆمەڵگەی داگیرکراوی کوردستانە بۆ کۆتاییهێنان بە داگیرکاریی ئێرانی.

پێشەکی

یەکێک لەو تایبەتمەندییانەی ڕەنگە لە چاو نەتەوەکانی تر لە نێو سیاسییەکانی کورددا بەرچاوتر بێت، تایبەتمەندیی یەکنەگرتن و پێکەوە هەڵنەکردنە. لە زۆربەی شرۆڤەکاندا تیشک خراوەتە سەر دیاردەی بەهەندنەگرتنی بەرژەوەندیی گشتیی «کوردستان و کورد» لە لایەن حیزب و لایەنە سیاسییەکانی کوردەوە، لە حاڵێکدا دروشم و لێدوانی ڕۆژانەی شرۆڤەکار و بەڕێوەبەرانی پارتە سیاسییەکان، هەمیشە بە دروشمی «سەرکەوتن لە یەکگرتندایە» دەست پێ دەکات. یەکەم زەروورەت یان ئەولەوییەتی یەکەم بۆ نەتەوەیەکی ژێردەست و داگیرکراو لەمەڕ ڕزگاری، هەبوونی یەکگرتوویی لە نێو هێز و ڕەوتە خەباتکارەکانیدا و هەروەها ڕێککەوتن لە سەر خاڵەهاوبەشە نەتەوەییەکانیەتی؛ بەڵکوو لە ئەگەری پێشهاتنی دەرفەتێکی لەبار، چ خۆیان بیخوڵقێنن یان بە هەر هۆکارێکی دیکە بۆیان بڕەخسێت، کەڵکی لێ وەربگیرێت و کۆتایی بە ستەمی ژێردەستەیی و داگیرکاری بهێنرێت.

کوردستان و پرسی داگیرکاری باسێکی نوێ لە نێو کۆمەڵگای کوردستان نییە، بەڵام بە شێوەی ئاکادمیک و بەتایبەت لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لەم ساڵانەی دواییدا بابەتێکی سەرەکی بۆ لێکۆڵینەوە بووە کە بە باشی کاری لە سەر دەکرێت و لایەنە شاراوەکانی سەرنەکەوتنی بزووتنەوەی کوردستان و هۆکارەکانی باشتر دەستنیشان دەکرێن. بە گشتی دوو شرۆڤە لەمەڕ «کۆلۆنی»بوونی کوردستان لە ئارادایە: کوردستان وەکوو کۆلۆنییەکی نێونەتەوەیی کە کەسانێکی وەک بیرمەندی تورک، ئیسماعیل بێشکچی باسیان لە سەر کردووە و هەروەها کوردستان وەکوو کۆلۆنییەکی نێوخۆیی کە دەبێت لە چوارچێوی سنووری ئەو دەوڵەتانەی کوردیان بە سەردا دابەش کراوە شرۆڤە بکرێت.١ خوێندنەوەی دۆخی خەبات لە کوردستان لەم دەلاقەیەوە، واتە وێناکردنی کوردستان وەک کۆلۆنییەکی داگیرکراوی ئێرانییەکان، زیاتر یارمەتیمان دەدات هەتا بەدوای وەڵامێک بۆ ئەم پرسیارەدا بگەڕێین کە بۆچی کوردستان ئێستاشی لەگەڵدا بێت نەیتوانیوە خاوەنی بزووتنەوەیەکی یەکگرتوو و ڕێکخراو بێت و

لەبەر چی هەڵسوکەوتی تاکی سیاسیی کورد بەرانبەر بە خۆی لە لایەکەوە و بەرانبەر بە داگیرکەران لە لایەکی دیکەوە، ئاڵۆز و ناسروشتییە. لەم بابەتەدا هەوڵ دەدرێت ئاوڕێک لە چۆنیەتیی بیچمگرتنی تاکی کورد و هەڵسوکەوتی کورد لە پرۆسەی سیاسەتی داگیرکاریی ئێرانییەکاندا بدرێتەوە. هەروەها ئەم وتارە هەوڵ دەدات شرۆڤەیەک بۆ ئەم پرسیارە بکات کە داگیرکەری ئێرانی لە چ ڕێگایەکەوە کار بۆ لەقاڵبدانی کەسایەتیی تاکی کورد هەر لە منداڵییەوە دەکات بەڵکوو چالاکی و خەباتی تاکی کورد لە بازنەی پێناسە و گوتاری داگیرکەر دەرباز نەبێت و بەم چەشنە سەروەریی خۆی بەرهەم بهێنێتەوە. خولیای گەیشتن بە مافی یەکسان لە گەڵ داگیرکەردا قەت نایەتە دی. ئەمە قەیرانێکە کە بزووتنەوەی کوردستان بە گشتی و ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە تایبەتی نەیتوانیوە لێی تێپەڕێت. چونکە ئامانجی بزووتنەوەی دژە داگیرکاری، مافی یەکسان نییە، بەڵکوو ڕزگارکردنی تاکی داگیرکراوی کوردە.

خەونی بوون بە فارس

تەمەنم لە نێوان شازدە و حەقدە ساڵان بوو، کۆتاییی وەرزی بەهار بوو و لە گەڵ کوڕی پووم، بۆ کرێکاری ڕۆیشتین بۆ تاران. دیارە پووزایەکی ترمان لەوێ بوو کە لە کارگەیەک کاری دەکرد و ڕۆیشتین بۆ لای ئەو. یەکەم جار بوو دونیای دەرەوەی کوردستانم دەبینی. لە گەڕاجەوە تەکسییەکمان گرت؛ لە نێو تەکسیدا بانگی کوڕی پوورم کرد تا لەگەڵی بدوێم، بە توورەییەوە سەیری منی کرد و وتی «فارسی قسە بکە لامەسەو (لا مەزهەب) با نەزانن کوردین». دیارە من هەر ملم نەدا، نە حەزم لە فارسی قسەکردن بوو و نە متمانەبەخۆبوونێکم لە خۆمدا شک دەبرد کە بێ لەهجە فارسی قسەبکەم، دواجار ئەویش دوای چەن ڕۆژ سووکایەتی بینین و گاڵتەکردن بە لەهجە فارسییەکەی، ئیدی لە گەڵ فارسەکانیش بە کوردی دەدوا.

وەکوو بەشێک لە ئێلیت و سیاسییەکانی کۆمەڵگەی داگیراوی کوردستان، کوڕە پوورەکەی منیش دەیویست ببێ بە خاوەنی شکۆ و شارستانییەت. ببێت بە کوڕە تارانی و بە لای ئەووەوە بۆ گەیشتن بەم ئاستە خەیاڵییە، دەبێت حاشا لە کوردبوونی خۆی بکات و ببێت بە فارس یان دەبێ بە فارسییەکی بێ خەوش بدوێت، بەڵکوو دەرگاکانی بەختەوەری بە ڕوویدا بکرێنەوە؛ بەڵام بێ ئاگا لەوەی کۆمەڵگەی داگیرکەر ناتوانێت ئەو لەخۆی بگرێت. ئەو دەبێت هەر سووک و داگیرکراو بمێنێتەوە. ئەو تەمەنی کەم بوو و بە هۆی کاریگەریی سیستەمی پەروەردە و میدیای ئێرانییەوە، وای دەزانی تاکی فارس خاوەن شارستانییەت و هەڵگری حەقیقەتە. «فرانتز فانۆن» لە پەرتووکی «پێستی ڕەش و ماسکە سپییەکان»دا بەم جۆرە شرۆڤەی ئەم دۆخە دەکات: «قارەمان لای منداڵێکی داگیرکراو، پیاوێکی داگیرکەرە. چونکە لە قوتابخانەدا فێری دەکەن کە پیاوی سپی حەقیقەت بۆ وەحشییەکان (ڕەش پێستەکان) دەهێنێت. ئەو لە پەرتووکی داگیرکەران و لە قوتابخانەدا فێری چیرۆکی وەحشییەکان دەبێت.»[٢]
چیرۆکی منداڵێکی لەدایکبووی کوردستانی داگیرکراو بەدەر لەمە نییە. لە پەرتووکی مێژوو لە قوتابخانە ئێرانییەکاندا، قارەمانە نەتەوەییەکانی ئێمە دەکرێن بە تاکێکی دوور لە شارستانییەت. بۆ نموونە: سمکۆ، باوکی ناسیۆنالیزمی کوردستان بە جەردە و مرۆڤکوژ دەناسێنرێت و داگیرکەرە بکووژەکانیشی دەبن بە قارەمان. واتا ئێمە لە منداڵییەوە فێردەکرێین ڕێز لە بکوژەکانی خۆمان بگرین و بێز لە قارەمانەکانی خۆمان بکەین. ئێمە هەر لە منداڵییەوە لە قوتابخانەکان فێر دەکرێین کوردبوون تاوانە و فارسبوون شانازییە. بۆ

گەیشتن بە ئاسایش و هەڵاتن لە ڕەنج و ئازار، دەبێت کورد نەمێنیت و کوردبوون بە واتای دۆخێکی پڕ ئێش و ئازار دێت.

ئەم زارۆکە کوردەش هەر لە سەرەتاوە لە نەستی خۆیدا سەرکوت دەکرێت. شوناسی دەشێوێنرێت و لە دژوازیی چیرۆکی نێوان بنەماڵە و قوتابخانەدا، لە دژوازیی نێوان چیرۆکی زارەکی و فولکلۆری کۆمەڵگای خۆی و گێڕانەوە درۆیینەکانی نێو پەرتووکەکانی قوتابخانەی داگیرکەردا دەژیت و لەگەڵ شوناس و کەلتوور و مێژووی خۆی و نەتەوەکەی نامۆ دەبێت. ژیان لەم دۆخەدا کاریگەری لە سەر دروستبوونی کەسایەتیی تاکی داگیرکراو دادەنێت. کاریگەرییەک کە ڕەنگە تا مردن لەگەڵی بێت و نەکرێت خۆی لێ دەرباز بکات. دیاردەی «خۆبەکەمزانین»، دەرکەوتەی وەها دژوازییەکە کە لە ڕێگای ڕاسیزمی داگیرکەرەوە بۆ سەپاندنی سەروەریی سیاسی و ئابووریی خۆی دێتە ئەنجام و هەر بۆیە تاکێکی کورد لە بەرانبەر فارسێکدا بەردەوام هەست بە خۆ بە کەمزانین دەکات. تاکێکی خۆبەکەمزان ئیدی توانای بەرەوڕووبوونەوە لەگەڵ داگیرکەری پێ نامێنێ و لە جیاتی تێکدانی پەیوەندیی داگیرکەر-داگیرکراو، دەیهەوێت ببێت بە بەشێک لەو. واتا توانای دەربازبوون لەو پێناسەیەی نامێنێ کە بۆی دانراوە.

خولیای گەیشتن بە مافی یەکسان لە گەڵ داگیرکەر هیچ کات نایەتە دی. ئەمە قەیرانێکە کە بزووتنەوەی کوردستان بەگشتی و لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەتایبەتی نەیتوانیوە خۆی لێ دەرباز بکات. چونکە ئامانجی بزووتنەوەی دژەداگیرکاری مافی یەکسان نییە، بەڵکوو ڕزگارکردنی تاکی داگیرکراوی کوردە لە داگیرکاری. لە پرۆسەی داگیرکاریدا، کەسایەتیی تاکی کورد ئاڵۆز و لە خۆنامۆکراوە و دەبێت کار بۆ ڕزگارکردنی خۆی لە گشت بوارەکاندا بکات. فانۆن پێی وایە:

«بزووتنەوە نەتەوەییە دژەداگیرکارییەکان، توانای هەڵوەشاندنەوەی ئایدۆلۆژیای سیستەمی داگیرکارییان نییە. ڕێبەرە نەتەوەییەکانی سەر بە چینی ناوەڕاستی ئەم بزووتنەوانە پێیان وایە گەیشتن بە دەسەڵات کۆتایی بە داگیرکارییە، بەڵام دوایی خۆیان دەبن بە نوێنەرانی بورژوازیی داگیرکاری».٣ ڕەگی ڕاستی و تاڵیی ئەم لێدوانەی فانۆن لە ڕەوشی هەنووکەییی باشووری کوردستاندا دەبینرێت. دۆخێکی تراژیک کە بەشیکی زۆر لە ڕێبەرانی بزووتنەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش وەک نموونە و ئایدیاڵ خەونی پێوە دەبینن؛ واتا گەیشتن بە دەسەڵات لە جیاتی کۆتاییهێنان بە داگیرکاری؛ هەر بۆیە بەردەوام دەیانهەوێت لە گەڵ داگیرکەر پێک بێن.

پارادۆکسی هەڵسوکەوتی سیاسیی ئێمە

شۆڕشی ژینا لە پاییزی ساڵی ٢٠٢٢ ی زایینی، بۆ جارێکی دیکە تێگەیشتنی تەسکی سیاسەتمەدارانی کورد لە سەر ئەوانی دیی دەرخست. لە شەقامەکانی کوردستان بۆ ڕزگاربوون لە دەست داگیرکاری خوێن دەدرا و کەچی سیاسییەکانی ئێمە بە تەمای ڕەحمەتی دەستی فارسێکی بێ دەسەڵات، لە دیبەیت و ڕاگەیاندنەکاندا لەبەریان دەکرووزانەوە. ئیدوارد سەعید، پێی وایە: «پەیوەندیی نێوان ڕۆژئاوا (داگیرکەر) و ڕۆژهەڵات (داگیرکراو)، پەیوەندیی هێز، سەروەری و پلە جۆراوجۆرەکانی هێژمۆنییەکی ئاڵۆزە».٤ خەسارناسیی شۆڕشی ژینا پێمان دەڵێت چۆن کورد دیسان هەڵەی دوای شۆڕشی ١٩٧٩ی دووپات کردەوە. دووپاتکردنەوەی ئەم هەڵانە سەلمێنەری تێنەگەیشتن لە دۆخی خۆت و نەناسینی قووڵی بەرانبەرەکەتە. هیچ فارسێک لە ڕێگای ئاشتییەوە هێز، سەروەری و هێژمۆنی خۆی لە گەڵ تۆ دابەش ناکات. ئێمە پێویستمان

به دووباره بیرکردنەوە و خەسارناسیی قووڵ و بەربڵاوی مێژوو و دۆخی هەنووکەییی خۆمانە. کورد لە شۆڕشی ١٩٧٩دا سێ ڕەوتی سەرەکیی هەبوو کە ئەم سێ ڕەوتە دەیانویست لە ڕێگەی گشتییەتی ئێرانەوە مافی کورد دابین بکەن. حیزبی دیمۆکرات پێی وا بوو ئێرانێکی دیمۆکراتیک دەتوانێت پارێزەری خودموختاری بۆ کوردستان بێت و بۆ ئەو مەبەستەش پێویستیی بە هاوخەباتیی ڕەوتی دیمۆکراسیخوازی ئێرانی بوو. کۆمەڵە دەیهەویست لە ڕێگای هاوکاریکردن لەگەڵ هێزە چەپە ئێرانییەکان کۆمەڵگایەکی پرۆلیتاری بۆ ئێران دروست بکات و ڕەوتی ئەحمەدی موفتیزادەش لە ڕێگەی خومەینی و دواتر گرووپە سونییەکانەوە کاری بۆ دامەزراندنی حکوومەتی شوورایی ئیسلامی بۆ ئێران دەکرد تاکوو گەرەنتییەک بۆ مافەکانی کورد وەربگرێت.

ستەمی نەتەوەیی و ئایینی و دواکەوتوویی ئابووری و ... لە کوردستان، بەرهەمی سیاسەتی داگیرکاریی دەوڵەتی فارسە. هەروەک لە سەرەوەوە ئاماژەمان پێ کرد، دۆخی داگیرکاریی تاکی کورد هەر لە منداڵییەوە تووشی دارمانی کەسایەتی و متمانەبەخۆنەبوونی کردووە؛ بە چەشنێک لە خۆی نامۆکراوە کە هەست بە خۆبەکەمزانین لە ناخیدا جێگیر بووە. دەربازبوون لەم دۆخە پێویستی بە ڕزگاربوونی تاکی کورد لە هەموو ڕەهەندەکانی داگیرکارییە نەک بەستراوەیی بە داگیرکەر و بوون بە ئەو. بزووتنەوەی کوردستان لە ژێر کاریگەریی ئایدۆلۆژیای چەپی ئێرانی و ئیسلامی ئیخوانی، لە جیاتی خەبات بۆ بنەبڕکردنی پرۆسەی داگیرکاری، بە وتەی ئیدوارد سەعید، تێکدانی پەیوەندیی هێز و سەروەری و هێژمۆنی، بە تەمای ڕیفۆرم و چاکسازی لەم پەیوەندییەدایە. پەیوەندییەک کە لای دەسەڵات و ئۆپۆزیسۆنی فارس هەمیشە ئەولەوییەتی یەکەم و هێڵی سوور بووە و پاراستنی ئەم هێژمۆنییە، پێشمەرجی هەر چەشنە وتووێژ یان دروستکردنی

هاوپەیمانییەک لە گەڵ کورد بووە ودەبێت.
ئـەوەی زۆر روونـە، بەرپرسانی پارتە سیاسـییەکانی کوردسـتان بیرکردنەوەیان هێشتا لە دۆخی شۆرشـی ١٩٧٩دا چەقیوە و نایانهەوێـت ئەو راسـتییە ببینن کە کورد لـە رێگای تارانـەوە رزگار ناکرێـت؛ بەڵکوو بۆ گەیشـتن بە رێگەچارەی نوێ، پێویسـتە دان بە شکسـتی بێ ئـەملاو و ئەولای ئەو چاوەروانییانـەدا بهێنـن کە لـە کۆمەڵگای فـارس هەمانبووە. خەباتی کوردسـتان هەر لـە سـەرەتاوە خەباتێکـی دژە داگیرکاری بـووە و کوردسـتان تەنیا لە کوردسـتانەوە رزگار دەکرێت. د. عەبدولرەحمان قاسـملوو لەمبارەیەوە دەنووسـێت: «هۆکاری سەرەکیی سـەرهەڵدانەکانی کورد، سـتەمی نەتەوەیی بوو. لە لایەکەوە هزری ناسیۆناڵیسـتی لە نێو کوردەکاندا لە حاڵی گەشەدا بوو و لە لایەکی دیکـەوە سـتەمی نەتەوەییـی داگیرکەرانی کوردسـتان بۆ سـەر کۆمەڵگای کوردستان رۆژبەرۆژ زیادی دەکرد»٥. بە بۆچوونی یاماهاتا «دەوڵـەت- نەتـەوە تەنیـا وەک داهێنانی ئەورووپیـەکان پێناسـە ناکرێـت، بەڵکـوو ئامرازی کۆلۆنیالیزمیشە. هەروەها سرینەوەی داگیـرکاری (Decolonisation) پرۆژەیەکی رزگاریدەری نەتەوەییە: واتا لە سـەر بنەمای هێلێکی نەتەوەیی رێکخستنی بۆ دەکرێت تا هێز و دەسەڵاتی داگیرکاری بە پێکوڵ بکێشێ و کۆتاییـی پـێ بێنێ».٦ ئـەم بۆچوونەوەی سەرەوە بۆ ئێمەی کورد لە خەباتی سەد ساڵی رابردوودا جۆرێک پارادۆکسی فیکریی دروست کردووە کە بزووتنەوەی کوردستانی بە تەواوی تووشـی خەسـار کردووە. هەر بۆیە ئێمە لە ژێر کاریگەریی دیسکۆرسـی مارکسیستی و دژە رۆژئاوایـی کە لە تارانەوە پـان ئێرانیزە دەکـرا، بـەرەورووی دەسـەڵاتی داگیرکەری تاران بووینەتەوە. تەنیـا گوتارێک کە توانای یەکخسـتنی خەڵک بۆ رزگاری لە دەسـت داگیرکاریـی هەیە، ناسـیۆنالیزمە؛ هەر بۆیە ئێمە کە لە ژێر سـتەمی داگیرکاریدا دەژین، بۆ رزگاربوون پێویستمان بە ناسیۆنالیزم هەیە و لە لایەکی دیکەوە ناسیۆناڵیزم ودەوڵەت – نەتەوە بە ئامـرازی داگیرکاری و ئیمپریالیزم دەزانرێت.
لـە سـەرەتای شۆرشـی ١٩٧٩دا هەر سێ رەوتی سـەرەکیی کوردسـتان خۆیان وەکوو رەوتێکی دژە ئیمپریالیسـتی پێناسە دەکرد و هـەر بۆیەش یان ناسـیۆناڵیزمیان وەکـوو ئەولەوییـەت لە بەرچـاو نەدەگرت یاکوو دژایەتییان دەکـرد. دەوڵەتی نەتەویی راستییەکی ئەمرۆیی و نەزمێکی جیهانییە. ئەرکـی کورد و هێزی کـوردی نییە کە ئەم نەزمـە بگۆرێ و توانای ئەوەشـی نییە. هەر بۆیە دەبووا و دەبێت خۆی لەگەڵی بگونجێت و جـێ پێیەک بۆ خۆی دابیـن بکات. ئەمە راسـتییەکی روونە کە یەکەیەکی دانپێدانراو و خـاوەن رەوایـی لـە ئاسـتی جیهانیدا؛ دەوڵەت- نەتەوەیە و بۆ رۆڵگێران لە ئاسـتی نێونەتەوەیی و پاراستنی گشتییەتی شوناس و بوونی خۆت، دەبێت خاوەنی خاک و دەوڵەتی خۆت بیت. نزیک بە یەک سـەدە خەبات لە کوردسـتانی رۆژهەڵات سـەلماندوویەتی بۆ گەیشـتن بە مافی دیاریکردنی چارەنووس و دەربازبـوون لە داگیرکاری، پێویسـتیمان بە دەوڵەتی نەتەوەییە و بێدەوڵەتی، ریشـەی ئـەم دۆخە پڕ لە سـتەم و تراژیکەی کوردە. بۆچوونێـک کە لە کاتی ناشـتنی شـەهید «ژینـا ئەمینـی»دا کۆمەڵگەی کوردسـتان لە گۆرسـتانی شاری سـەقز بە دەنگی بەرز هاواریان دەکـرد: «داگیرکەری ئێرانی، قاتڵی ژینامانـی».٧ کۆمەڵگای کوردسـتان ئاگایانە سەرچاوە و هۆکاری ستەمی پێناسە کردووە، هـەر ئەو کات لە سـەر گۆڕی شـەهیدێک لە بـۆکان، ئەندامێکـی بنەماڵەکەی بەچەند رسـتە، بـەڵام ورد ئەمەی شـی کـردەوە: «رێژیـم لەتاران دیکتاتۆر و فاشیسـتە بەڵام لە کوردسـتان داگیرکەرە».٨ بەڵام رەوایەت و

خواستی شـــەقامی کوردی لە لایەن بەشێک لە ڕێبەرانـــی پارتە کوردییەکانەوە لە وتوێژ و دانیشـــتنەکان وەکوو خۆی بـــاس نەکرا و بۆ ڕەزایەتی باڵادەســـتی فارس داشکانی لە سەر کرا.

خەبات لە کوردستان وەکوو خەبات دژ بە داگیرکاری خۆی ناساندووە و پێناسە کردووە؛ بەڵام هەڵسوکەوتی ئەم بزووتنەوەیە ئێستاشی لە گەڵدا بێت لە هەڵسوکەوتی بزووتنەوەیەکی دژە داگیـــرکاری ناچێـــت. ئێمـــە دەبێـــت پێناسەیەکی ڕوونمان لە خۆمان هەبێت. ئەگەر کوردســـتان داگیرکراوە، پێویستە کوردستان لە داگیرکەر پاک بکرێتەوە؛ واتا ســـەروەریی داگیرکەر لە ســـەر خاک و لـــە زەینی تاکی داگیرکـــراودا نەمێنێت. داگیرکـــەری ئێرانی دەیهەوێت لە سەر خاکی کوردستان جۆرێک لە تاکی بەســـتراوە بە خۆی بەرهەم بهێنێت؛ واتە مرۆڤی ئێرانی بە پێناسەی زمان، کەلتوور و مێژووی فارس. بە واتایەکی تر شـــێواندنی شوناسی تاکی کورد و لە کۆتاییدا تواندنەوەی. لـــە بەرانبـــەردا؛ بزووتنـــەوەی ئێمـــە (دژە داگیرکاری) دەبێت شوناســـی ئەم تاکە (تاکی کـــوردی خـــاوەن زمان، مێـــژوو و کەلتووری خۆی) بپارێزێت و سەروەریی بۆ بگەڕێنێتەوە. خاڵی هاوبەش بۆ بەرەنگاربونەوەی داگیرکاری و یەکخســـتنی خەڵک، بێگومان ناسیۆنالیزم یـــان کوردایەتییـــە. ئایدۆلۆژیاکانـــی دیکـــە ئەزموونی خۆیان کـــردووە و بێگومان ناتوانن و نەیانتوانیـــووە خەڵک لە ژێر چەترێکدا ڕێک بخەن و تەنیا بە جۆرێکی دیکە، ژێردەســـتی بەرهەم دەهێننەوە و کۆمەڵگای کوردستانیان دابەش و پەرتەوازە کردووە.

ناســـیونالیزم، ســـتراتێژیی ڕزگاری لـــە ژێـــر دەســـتی داگیرکارییـــە. ئەجندایەکە بۆ ڕێکخســـتنی کۆمەڵگەیەکـــی داگیرکـــراو بە مەبەســـتی گەیشـــتن بە ئامانجەکەی، واتە ســـەربەخۆیی. «داگیـــرکاری لـــە بنەڕەتـــدا ئەکتێکی توندوتیژانەی جۆگرافیاییە، ئەکتێک کـــە دژی خەڵـــک و خاوەندارێتییان لە مەڕ خاکەکەیـــان دەکار دێت».٩ ئەوەی کە خاکی کوردســـتان لە ڕێگای توندوتیـــژی نواندنەوە داگیـــر کـــراوە و بە هۆی ســـەرکوتی هێزی ســـەربازییەوە بەردەوامە، ڕوون و لە بەرچاوە، بەڵام بزووتنەوەی کوردســـتان ڕاستەوخۆ یان ناڕاســـتەوخۆ خۆی وەکـــوو بزووتنەوەیەکی نەتەوەییـــی خوازیاری دەرکردنی گشـــتیەتی داگیرکەر لە کوردســـتان و بنیاتنانی دەوڵەتی نەتەوەیـــی پێناســـە نەکردووە. هـــەر چەند داخوازیی دابینکردنی مافی نەتەوەیی بۆ کورد لە چوارچێوەی جوگرافیای دەسکردی ئێراندا بووە. حیزبـــی کـــوردی و ڕێبەرایەتییەکەی دەبێت لەو ڕاســـتییە تێبگات کـــە فارس تا ئەو کاتە متمانەی پێ دەکات کە ســـەروەری و باڵادەســـتبوونی فارس تووشـــی مەترسی نـــەکات. فانۆن لە زمانی ژان پۆل ســـارترەوە وێکچوونـــی تێڕوانینی ئەو کاتـــی نازییەکان بەرانبـــەر بە جـــووەکان و هەروەها بۆچوونی ئووروپییەکان ســـەبارەت بە ڕەش پێستەکان وەها بـــاس دەکات: «جوویـــەک، چ جێگای متمانە بێت یان نەبێـــت، بە salaud (زۆڵ) ناودێر دەکرا. مەبەست لەم نازناوە ئەوەیە کە جوو لە هەر دۆخێکدا بێت و هەر چییەکیش بکات، لە دژی خـــۆی دەکات ... جوو دەبێت باوەڕی سیســـتەمی ئاریایی بسەلمێنێت. لای ئەم سیســـتەمە دوو جۆرە پێناســـە بۆ مرۆڤ هەیە: باش و خراپ و جوو هەمیشـــە خراپە. هەر چییەک بکات پیس و نەگریسە، کەوایە با چیتـــر جوو نەبین».١٠ چیـــرۆک و دۆخی جوو وەکوو چیرۆکی ئێمەی کوردە لە چاوی فارســـەکان. تۆ یان دەبێ کورد نەمێنێت یان دەکەویتە ناو بازنەی خراپەی ئەوانەوە. ئەوان تۆیـــان پێناســـە کردووە، تـــۆ جیاییخوازی و جیاییخواز لە بازنەی دۆستانی ئەواندا جێگای نابێتەوە و دەبێت بمرێت.

کوردی ئێرانی و ئێرانی فارسەکان

زۆر جار باس لەوە دەکرێت کە دوژمنی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان تەنیا کۆماری ئیسلامییە. دەرەنجامی ئەم ڕستەیە ئەوەیە کە ئەگەر حکوومەت برووخێت، کێشەی کورد چارەسەر دەبێت. باوەڕهێنان بەم بۆچوونە وای کردووە کە هیچ هەوڵێکی جیددی بۆ پێکهێنانی بزووتنەوە یان هاوپەیمانییەک لە نێوان ڕەوت و پارتە کوردییەکاندا نەیەتە ئاراوە. کورتکردنەوەی کێشەی کوردستان بە بوونی حکوومەتەوە، سڕینەوەی پرسی سەرەکیی مەسەلەکەیە. سەروەریی فارس تەنیا خواستی ڕێژیمی تاران نییە. دەکرێت بڵێین خاڵی هاوبەشی زۆرینەی فارسە و فارس بە هیچ چەشنێک حازر بە هەڵوەشاندنەوەی ئەم دەسەڵاتە یان هاوبەشکردنی ئەوانیتر لەم سەروەرییەدا نییە. خاڵی یەکنەگرتنی ئێمە و ئەوان لێرەوە دەست پێ دەکات: ئێمە بۆ ڕزگاربوون دەبێت ئەم سەروەرییە پاوانخواز و داگیرکەرە هەڵوەشێنینەوە و لە چاڵی بنێین؛ ئەوان وەکوو دەسەڵات دەیانهەوێت بیپارێزن یان وەکوو ئۆپۆزیسیۆن تەنیا دەیانهەوێت سیما و ناوی بگۆڕن نەک ستراکتۆر و ناوەڕۆکەکەی. فارس دەیهەوێت ئێمە بەردەوام لە نێو بازنەی گوتاری ئەودا کایە بکەین و کایەکردن لە نێو دیسکۆرسی فارس، واتە گەرەنتیکردنی بەردەوامبوونی سەروەریی ئەو.

«ئورووپییەکان و سۆڤیەتییەکان لە کاتی داگیرکردنی ناوچەیەک، بەهای زۆرتریان بە ئێتنیک یان ئایینێک دەدا و پلە و پێگەی بەرزیان لە نێو دامودەزگای ئیداریی خۆیاندا پێ دەبەخشین. بەم چەشنە جۆرێک ڕکابەرییان لە نێوان گرووپەکانی ژێر دەسەڵاتی خۆیان دروست دەکرد. پراکتیزەکردنی لایەنگیریکردن لە گرووپێکی نەتەوەیی، ئایینی، ڕەگەزی، یان گرووپێکی کەلتوری و چاوپۆشیکردن لە گرووپەکانی دیکە لە کۆمەڵگەیەکی کۆلۆنیالیزمیدا، یەک لە پاڵنەرە بەهێزەکان بوو بۆ هاتنەئارای ڕکابەری لە نێوان گرووپەکاندا و زۆرجاریش دەبووە هۆکار بۆ بەشداریکردنی یەک لەو گرووپانەی کە بە هەند وەردەگیران لە دابەشکردنی نایەکسانی سەرچاوەکاندا».١١

لە جۆگرافیای ژێر دەسەڵاتی داگیرکاری فارسدا، دەکرێت تورکەکان بە بەراورد لەگەڵ کورد یان نەتەوەکانی وەک بەلووچ و عەرەب، وەکوو نەتەوەیەکی خۆشەویستتر لای فارس پێناسە بکرێت. ئەمەش بە جۆرێک ڕێخۆشکەر بووە بۆ کێبەرکێیەکی قووڵ لە نێوان کورد و تورکدا لە جیاتی ئەوەی کورد و تورک دژ بە فارس بن. بۆ نموونە هەر لە سەرەتای شۆڕشی ١٩٧٩ ئەم کێبەرکێیە هاتە ئاراوە و لە ڕووداوی شەڕی نەغەدە١٢ خۆی نواند و دەرکەوتەکەشی کوشتاری بە کۆمەڵی کوردەکان بوو بە دەستی تورکەکان و بە پاڵپشتیی هێزی سەربازیی دەسەڵاتی ئێرانی. یان بۆ نموونە تورکەکان لە باڵاترین پۆستە حکوومەتییەکاندا دادەنرێن بەڵام ئەو دەرفەتە بە کورد نادرێت و ئاخرین نموونە سەرۆک کۆماری ئێستای ئێران، مەسعوود پزشکیان١٣ کە بە ڕەچەڵەک تورکە بەڵام هیچ کوردێک (باس لە مۆرەکانی سەر بە ڕێژیمی ئێران دەکرێت کە هەم خۆیان بە ئێرانی دەزانن و هەمیش گوێڕایەڵی دەسەڵاتن) شانسی خۆپاڵاوتنیشی پێ نەدرا.

ئەم میتۆدە کە بەشێکە لە میراتی داگیرکاری، ئێرانییەکان لە کوردستاندا بە شێوازێکی زۆر وردتر دەکاری دەکەن. نموونەی هەنووکەیی کە لەم چەند ساڵەی دواییدا دەبێ وەک هەڕەشەیەکی جیددی بۆ سەر کورستان سەرەنجی بدرێتێ، کێشمەکێش یان دژایەتیی نێوان لایەنگرانی زاراوە کوردییەکانە. ئەگەرچی گشتییەتی کوردستان لە ژێر داگیرکاریدایە، ئەوان باس لە ستەمی زاراوەیەک بەرانبەر بە زاراوەیەکی دیکە زەق دەکەنەوە کە ئەم زاراوەیە دەیهەوێت زاراوەکانی دیکە لە ناوببات. بۆ نموونە سۆرانی لە بەرانبەر لەکی، کەلهوڕی و هەورامی. لە حاڵێکدا گشت ئەم

زاراوەگەلە، جوگرافیا و خەڵکیان لە لایەن فارسەوە داگیرکراوە و ئەوەی دەیهەوێت ئەوان لە ناو ببات داگیرکاری فارسە، ئەگینا هێشتا کوردستانێکی ئازاد بە سەروەریی کوردەوە لە ئارادا نییە کە بۆ نموونە دەسەڵاتی کوردستان پرۆژەی لە ناوبردن یان تواندنەوەی گرووپێکی بە قازانجی گرووپێکی دیکە هەبێت. هەر وەک ئاماژەمان پێ دا داگیرکاری فارس بۆ بەردەوامبوونی سەروەریی خۆی دەیهەوێت ئێمە لە نێو دیسکۆرسی ئەودا چالاکی بکەین. بە گڕداچوونەوەی خۆمان لە جیاتی بە گڕداچوونەوەی پرۆسەی داگیرکاری و هەروەها دوورخستنەوەمان لە ئامانجی ڕزگاری.

لە سەرەتاوە ئاماژەمان پێ کرد کە ناسیۆنالیزم یان کوردستانیبوون بنەما و ستراکتۆری یەکخستن و کۆکردنەوەی هێزی کۆمەڵگەی داگیرکراوی کوردستانە بۆ کۆتاییهێنان بە داگیرکاریی ئێرانی. دەوڵەتی ئێران لە دوای ئەوەی لە پرۆسەی یەکدەستکردن و بەفارسکردنی کوردستان سەرکەوتوو نەبوو، هەنووکە خەریکی بچووککردنەوە یان وردتر دابەشکردنی یەکەی کوردستان و کوردە بۆ یەکەگەلێکی بچووکتر وەک سۆرانی، کورمانجی، لەکی، هەورامی، کەلهوڕی، ئەردەڵانی و ....

بۆ باشترناسینی سیاسەتی دەوڵەتی فارس بەرانبەر بە کوردستان، دەبێت ئێمە پێناسەیەکی وردمان لە خۆمان و ئەوی دی هەبێت. ئەگەر کوردستان کۆلۆنی بێت، داگیرکەر لێرەدا فارسە. فارس دەیهەوێت ئەو پێناسەیە بە ئێمە بدات کە لە خزمەت خۆیدایە. کوردی ئێرانی، هەورامیی ئێرانی، لەکی ئێرانی و... لە خزمەتی سەروەری فارسدایە. کوردی ئێرانی، واقعیەتێکی زاتیی سروشتی نییە و هەروەک چۆن ئێرانیبوون (فارس بوون) ڕاستییەکی سروشتی نییە و دەستکردە. قەبووڵکردنی ئێرانیبوون بۆ کورد واتا چ حەزی لێ بکەین یان نا، دەبێت ئەو جلەی فارس بۆمانی دووریوە لە بەر بکەین. بۆ ڕزگاربوون دەبێت ئێمە خۆمان لە دەرەوەی ئەم دیسکۆرس و چەمکانە پێناسە بکەین. دەستخستنی سەروەری، ماف و ئازادی لە بازنەی ئێرانیبووندا بۆ نەتەوەیەک وەکوو کورد تەنیا وەکوو وەهمێک وایە و هیچکات نابێت بە ڕاستی.

دەرئەنجام

بزووتنەوەی هەنووکەیی کوردستان و پارتە سیاسییەکانی لە دۆخی هەنووکەدا پێویستە خەسارناسییەکی ڕەخنەگرانەیان لە سەر بکرێت بۆ ئەوەی ئەم بزووتنەوەیە یەک بخرێت و یەکگرتوو و بەربڵاو و بەهێز بکرێت. هێرشکردن و بێنرخکردنی مێژووی خەبات، بەهاکان و لە خۆبردووییەکان، دیسانەوە ناچێتە خزمەتی ڕزگاریی کوردستانەوە. بۆ ڕزگاری لەم دۆخە پڕ لە ستەم و ئازارەی کوردستان کە لە سەرەوە ناوی دۆخی داگیرکاریی لێ نرا، پێویستمان بە ڕزگارکردنی تاکی کورد لە زیندانی داگیرکاریی زەینی و جەستەیی ئێرانی فارسەکانە. بۆ گەیشتن بەم مەبەستە دەبێ گشت هەوڵی ئێمە ئەوە بێت کە پەیوەندیی نێوان کوردبوون و ئێرانیبوون تێک بدەین. ئەوی دیی بزووتنەوەی کوردستان، داگیرکاری فارسە نەک ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی بە تەنیا. بە ڕووخانی ڕێژیم، ئەوی دی دەمێنێتەوە و لە نێو ئۆپۆزیسیۆنی فارسدا ماسکێکی دیکەی لە دەم و چاوی داوە. پێناسەکردنی خۆمان بە کوردی ئێرانی، واتا چالاکیکردن لە نێو ویژمانی فارسدا و بێگومان ئەم ویژمانە سەرەتا بیر لە بەردەوامی و سەروەریی خۆی دەکاتەوە نەک مافی ئێمە. مافی ئێمەش بەبێ ڕەچاوکردنی سەروەریی خۆمان وەدی نایەت. کەوابوو بۆ ئازادبوون پێویستە کۆتایی بە داگیرکاریی دەوڵەت نەتەوەی ئێرانیی فارس بهێنرێت. کوردێکی ئازاد ناتوانێت کوردێکی ئێرانی بێت.

ژێدەرەکان

1 . Jan Yasin Sunca ,’’Colonial continuities in the Kurdish liberation’’, The Commentaries 3, no.1(2023): 71-89. https://journals.tplondon.com/com/article/view/2915/2170

2 . Frantz Fanon,’’ Black Skin, White Masks’’ (Penguin book ,2021), 127.

3 . Fairchild, H. (1994). Frantz Fanon’s the Wretched of the Earth in Contemporary Perspective. Journal of Black Studies, 25(2), pp.191-199.

4 . W. Said Edward, “Orientalism” (Penguin book ,2019), 5.

٥ . عەبدولڕەحمان قاسملوو، "کوردستان و کورد"، وەرگێڕانی عەبدوڵا حەسەن زادە (چاپەمەنی هەرزان، ٢٠٠٤).

6 .Yamahata Yata, ‘’Anti-Colonial Movements Beyond the Nation-State’’, E-international relations, December15, 2019.
https://www.e-ir.info/2019/12/15/decolonising-world-politics-anti-colonial-movements-beyond-the-nation-state/

٧ . ڕۆژهەڵات نیوز، داگیرکەری یێرانی قاتڵی ژینامانی/ دروشمی خۆپێشاندەرانی سەقزی، ٢٦ی خەرمانانی١٤٠١. https://www.youtube.com/watch?v=MlGhuPdrqD8

8 . For Jina Amini,. Bokan, Yusif Mewludi gives a speech during the funeral of his fallen father 2022-11-18 Part 2. https://www.youtube.com/watch?v=M7LWfPupSxg

9 . Ozlem Gone, ’’ Rightful Recognition of Kurdistan as a Colony and De-colonizing Knowledge Production’’, The Commentaries 3, no.1(2023): 165-196.
https://journals.tplondon.com/com/article/view/3147/2473

10 . . Frantz Fanon,’’ Black Skin, White Masks’’ (Penguin book ,2021), 158.

11 . Sandra Marker, ‘’Effects of Colonization’’, Beyond Intractability, November 2003. https://www.beyondintractability.org/essay/post-colonial

١٢ . یوسفی هاوری، "غلطواره جنگ ترک‌ها و کردها؛ درگیری در نقده"، ایران وایر،٢٩ مهر، ١٣٩٩ . https://iranwire.com/fa/features/42243

١٣ . بیوگرافی مسعود پزشکیان. مجله علمی و فرهنگی تاروت زندگی.١٦ تیر١٤٠٣ https://rb.gy/v98rze

سەرچاوەکان

Frantz Fanon,’’ Black Skin, White Masks’’ (Penguin book ,2021), 127 and 158

Fairchild, H. (1994). Frantz Fanon’s the Wretched of the Earth in Contemporary Perspective. Journal of Black Studies, 25(2), pp.191-199.

For Jina Amini,. Bokan, Yusif Mewludi gives a speech during the funeral of his fallen father 2022-11-18 Part 2. https://www.youtube.com/watch?v=M7LWfPupSxg

Jan Yasin Sunca ,’’Colonial continuities in the Kurdish liberation’’, The Commentaries 3, no.1(2023): 71-89. https://journals.tplondon.com/com/article/view/2915/2170

Ozlem Gone, ’’ Rightful Recognition of Kurdistan as a Colony and De-colonizing Knowledge Production’’, The Commentaries 3, no.1(2023): 165-196. https://journals.tplondon.com/com/article/view/3147/2473

Sandra Marker, ‘’Effects of Colonization’’, Beyond Intractability, November 2003. https://www.beyondintractability.org/essay/post-colonial

W. Said Edward, “Orientalism” (Penguin book ,2019), 5.

Yamahata Yata, ‘’Anti-Colonial Movements Beyond the Nation-State’’, E-international relations, December15, 2019. https://www.e-ir.info/2019/12/15/decolonising-world-politics-anti-colonial-movements-beyond-the-nation-state/

عەبدولڕەحمان قاسملوو، «کوردستان و کورد»، وەرگێڕانی عەبدوڵڵا حەسەنزادە (چاپەمەنی هەرزان، ٢٠٠٤).

ڕۆژهەڵات نیوز، داگیرکەری ئێرانی قاتڵی ژینامانی/ دروشمی خۆپێشاندەرانی سەقزی، ٢٦ی خەرمانانی١٤٠١. https://www.youtube.com/watch?v=MlGhuPdrqD8

بیوگرافی مسعود پزشکیان. مجله علمی و فرهنگی تاروت زندگی.١٦ تیر١٤٠٣ https://rb.gy/v98rze

یوسفی هاوری، «غلطواره جنگ ترک‌ها و کردها؛ درگیری در نقده»، ایران وایر،٢٩ مهر، ١٣٩٩ . https://iranwire.com/fa/features/42243